

Ještě k problematice existence

Stanislav Sousedík

Problematika existence, tak jak ji zde nyní chápu, spočívá v otázce, zda je v přirozeném jazyku užívané sloveso „existovati“ z logického hlediska vlastností (predikátem) prvního nebo druhého řádu.

O této otázce došlo mezi mnou a A. Dolákem k výměně názorů, k níž daly podnět moje pochybnosti o průkaznosti Fregeho argumentace ve prospěch teze, že je existence výlučně vlastností pojmů, nikoli individuí, a tedy predikátem druhého, nikoli prvního řádu.¹ A. Dolák formuloval v diskusi stanovisko, jež je, myslím, výstižnou rekapitulací Fregeho názoru. Shrnul bych Dolákův výklad Fregeho stanoviska takto: Lze rozeznávat vlastnosti triviální a netriviální. *Netriviální vlastnosti* jsou ty, u nichž musíme provádět testy, abychom zjistili, zda to či ono individuum danou vlastnost má či nemá. *Triviální vlastnost* u individuí naproti tomu nehledáme, netestujeme, zda ji mají, nebo nemají, protože ji nezbytně vždy již mají předem, aby vůbec mohla být testována. Takovou triviální vlastností je povýtce existence individuí. O ní ve vědě není třeba, ba ani možno, smysluplně hovořit, protože je samozřejmým předpokladem toho, že vědecky o něčem vůbec mluvit můžeme. Dolák nicméně připouští, že existence individuí přes svou trivialitu z vědeckého diskurzu nemizí. Uznává, že jej stále provází, ovšem jen na způsob nevysloveného předpokladu, o němž nelze informativně nic říci.

Pokud jde o moje přesvědčení, že uvažovat o existenci jako vlastností individuí je filozoficky zajímavé, nabízí mi Dolák (mám dojem, že jaksí pro útěchu) následující smírné řešení: Ve vědeckém diskurzu o existenci sice informativně mluvit nelze, ale mně jako stoupenci metafyziky, která se zabývá „bytím jsoucen“, se to v rámci, do něhož jsem se sám uzavřel, toleruje. Dovoluje se mi tedy, jinými slovy, abych uvažoval o něčem, o čem je ovšem předem zřejmé, že o tom nemohu poskytnout žádnou („vědeckou“) informaci.

¹ Dolák (2009).

S takovým zhodnocením svého stanoviska nejsem přirozeně spokojen. Existencí individuí se sice vskutku zabývám, ale zastávám názor, že se nejedná o jejich „triviální vlastnost“. Pokusím se nyní co nejstručněji ukázat, co mě k tomuto názoru přivádí.

Vezměme si běžnou, každému srozumitelnou konjunktivní větu:

- (1a) Jednorožci existují v bájích, a(le) ve skutečném světě neexistují.

V této (pokud vím) pravdivé větě se něco vypovídá o pojmu „jednorožec“, a to v první dílčí větě, že má tento pojem ve světě bájí neprázdný rozsah, a ve druhé dílčí větě, že v reálném světě je rozsahem tohoto pojmu prázdná třída. Povšimněme si nyní důležité věci, že totiž první a druhou dílčí větu, z nichž se skládá konjunkce (1a), verifikujeme zcela různým způsobem. Zda jednorožci existují v bájích, zjistíme nejsnáze nahlédnutím do nějaké příručky bájesloví, to, zda existují v reálném světě, zjistíme empiricky. Jestliže je však způsob verifikace první a druhé věty tak rozdílný, nemůže to spočívat v ničem jiném, než že má v první větě sloveso *existovati* se svým příslovečným určením jiný význam než ve větě druhé. Něco jiného tedy znamená: *existovati v bájích* a něco jiného: *existovati ve skutečném světě* (= existovati reálně).

Odkud se však tento významový rozdíl bere? Abychom to postihli, bude užitečné, přeformulovat výchozí větu (1a) takto:

- (1b) Některé bájně bytosti jsou jednorožci, ale žádná bytost ve skutečném světě není jednorožec.

Věta (1b) je zřejmě ekvivalentní s větou (1a). Nesporným předpokladem věty (1b) je, že je jak třída bájných bytostí, tak i třída bytostí skutečného světa neprázdná. Existence bytostí, jež jsou prvky těchto tříd, je existencí prvního řádu, ale jedná se v prvním i druhém případě patrně o existenci různého typu: jednou o existenci „bájnou“, po druhé o existenci reálnou. Univerzum, které zkoumáme, není tedy, abych tak řekl, „existenčně homogenní“, nýbrž je „existenčně heterogenní“. Jestliže však týž pojem jednorožce může být exemplifikován individui, jimž náleží různý typ existence, není otázka po určení existence jednorožců („jakým typem existence existují jednorožci, pokud vůbec nějak existují?“), zbytečnou otázkou, nýbrž je to otázka, při níž je ten,

kdo na ni chce zdůvodněně odpovědět, nucen provádět empirické testy (tj. pátrat v reálném světě mezi zvířaty po jednorožcích). Je-li tato úvaha správná (a já se domnívám, že je), není existence prvního řádu triviální vlastností. To je ovšem ve sporu s fregovským, Dolákem zastávaným stanoviskem.

Na základě výše uvedené úvahy, je možno upřesnit, co Dolák říká o rozdílu, mezi fregovským a metafyzickým přístupem k problematice existence individuí. Frege zkoumá vždy jen existenčně homogenní univerza (myšlenku, že by universum mohlo být existenčně heterogenní, si, pokud vím, nepřipustil). V rámci tohoto (Fregem ovšem blíže nezdůvodněného) omezení lze říci, že jsou jeho úvahy korektní. Stoupenec metafyziky vycházející z přirozeného jazyka si takové omezení neukládá. Způsob, jímž běžně mluvíme (a jehož ukázkou je věta 1a), ho vede k tomu, že si činí předmětem úvahy i univerza existenčně *heterogenní*. A to mu právě umožňuje uvažovat o existenci jako o netriviální vlastnosti. V tom ho však může, myslím, následovat bez potíží i žák Fregeho, jen když nezapomene, že se jeho učitel, Frege, existence jako vlastnosti individuí tím, že ji „trivializoval“, nezbavil a že ve své nauce neposkytuje nic, co by nám bránilo tuto jeho na určitém zúžení pohledu založenou trivializaci existence pominout (a uvažovat o univerzech existenčně heterogenních).

Tane-li Dolákovi, když píše, že se zabývám „bytím věcí“, na mysli právě toto, že totiž beru v úvahu existenčně heterogenní univerza, pak se ovšem nemýlí. V tom případě je však málo výstižné, klade-li vedle sebe metafyzický přístup k problematice existence a přístup fregovský jako dvě na sobě nezávislé intelektuální možnosti. Z hlediska metafyziky se oba přístupy k sobě vztahují spíše na způsob zahrnujícího a zahrnovaného. Myslím to tak, že fregovský přístup je zahrnut v metafyzickém jako zvláštní případ (asi jako je Newtonova fyzika zahrnuta ve fyzice současné).

Navrhuji na konec malou jazykovou dohodu. Dohodněme se, že místo, abychom mluvili o existenci druhého řádu, jak jsme zvyklí, budeme mluvit nadále o „výskytu“, takže např. místo „ve skutečném světě neexistují jednorožci“, budeme říkat „ve skutečném světě se nevyskytují jednorožci“. A dohodněme se dále na tom, že slova „existence“ a s ním synonymního termínu „bytí“ budeme užívat pouze o existenci (čili bytí) individuí. Vraťme se s použitím této terminologie

k větě (1a), resp. (1b). Při jejím vyjádření umělým jazykem logiky budeme muset použít existenčního kvantifikátoru, ten však bude poukazovat na výskyt individuí, jež jednou existují bájně, po druhé (ne)existují reálně.

Připustíme-li možnost univerza, které je existenčně heterogenní, musíme zřejmě připustit i možnost vědy, která se zabývá *reálně* existujícími individui v tomto univerzu obsaženými a zkoumá, v čem spočívá bytí, jímž se reálně existující individua od nereálných (např. bájných) liší. Takové vědě se přikládá tradičně jméno „metafyzika“, dohodněme se však, že ji budeme v naší souvislosti nazývat raději „ontologií“. Z toho, co bylo řečeno, je jasné, že ontologie, tak jak ji nyní chápeme, nespočívá v tom, že se udá, co je při té které úvaze obořem proměnnosti. Ontologie, která se omezuje na toto, zůstává v zajetí tradice, tj. v zajetí Fregeho existenčního redukcionismu. Ontologií v pravém smyslu není.

Možnost ontologie v pravém smyslu závisí na tom, zda můžeme připustit existenčně heterogenní univerza. Ale proč by to mělo být nepřípustné?

*Katedra filosofie
Katolická teologická fakulta
Univerzita Karlova
Tháškurova 3
160 00 Praha 6
sousedik.s@volny.cz*

Literatura

DOLÁK, A. (2009): Odpověď na Sousedíkovu kritiku Fregeho výroku o existenci. *Organon F* 16, 242 – 246.